

יום הזיכרון לרצח יצחק רבין

שיח בנושא קנאות אידיאולוגית וסובלנות*

מבוא:

בספר במדבר ממסופר על מעשה קנאות שביצע אדם בשם פנחס (נכדו של אהרון) בתקופת הנדודים במדבר. הסיפור מעורפל ורוב בו הסתום על הנגלה, אך ברור שפנחס הרג אדם חוטא - מתוך קנאות דתית. מעשה זה זיכה אותו בתמיכה נלהבת ובשבחים מהמספר המקראי.

מעשה פנחס הוא סיפור חשוב מאוד בתרבות היהודית, כיוון שרבים הפכו אותו לאות ומופת לקנאות אידיאולוגית נערצת. יחד עם זאת, רבים אחרים חשו בסכנה הטמונה בו וניסו להתרחק ממנו ולתאר אותו כאירוע השייך לתקופת המדבר ואינו מתאים לתקופות אחרות. לא ניתן להתעלם מכך שרצחו של ראש הממשלה יצחק רבין פעל בשמם של רעיונות ואידיאות דתיות ופוליטיות, עובדה שהובילה את החברה הישראלית להתמודד עם ערכים ומושגים השאובים מן התרבות היהודית. רצח רבין מעלה בפנינו כיחידים וכחברה, שאלות נוקבות ביחס למקורות היהודיים. סיפור פנחס מתחיל בתיאור ההתקרבות של בני ישראל אל בנות מואב ואל אלוהיהן (בעל פעור¹⁵). בני ישראל חוטאים בהמוניהם בחטא המשלב עבודה זרה וזנות, ולכן, אלוהים מעניש אותם ומביא עליהם מגיפה. פעולת הקנאות של פנחס עוצרת את המגיפה. סיפורו של פנחס מובא בהקשר של יום הזיכרון לרצח רבין. ביום בו אנו מצויים להנחיל ערכים של הידברות ושמירה על הדמוקרטיה, נוכל להתבונן באופן ביקורתי באדם יחיד שבלהט האידיאולוגיה לוקח את החוק לידיים.

במסגרת החוברת של התלמיד/ה מובא "סיקול אבנים" המקשר בין יום הזיכרון לרצח יצחק רבין לבין פרשת פנחס הלכות מהמבוא למורה.

הערה למנחה: בחוברת התלמידים מופיעים שני השיעורים לקראת יום הזכרון לרצח יצחק רבין כרצף מקורות של שיעור אחד. ניתן ללמד שיעור אחד מתוך הרצף או להעזר במקורות ולקיים שני שיעורים כפי שכתוב במדריך למורה.

מטרות:

1. התלמידים והתלמידות ילמדו לאתר פרשה על פי שם הפרק והפסוקים.
2. התלמידים והתלמידות יכירו את סיפור פנחס.
3. התלמידים והתלמידות יתנסו בניתוח טקסט.
4. התלמידים והתלמידות יבחנו את הקשר בין הטקסט המקראי לחיינו - לקראת יום הזכרון לרצח יצחק רבין.

מהלך השיעור:

מסלול המסע

יעד: חברה סובלנית ודמוקרטית.

מפגש: פנחס המקראי.

זמן מסלול: נע על הרצף בין שנות ה-2000 - לתקופת המקרא.

תגלית: אודות ההשלכות של התנהלות קנאית ולא סובלנית.

הכנות לפרק זה במסע: מה טיבה של התנהגות קנאית? מדוע היא מסוכנת לערכי הדמוקרטיה והסובלנות? האם נתקלתי בהתנהגות מעין זו בסביבתי שאימה לסכן את ערכי הדמוקרטיה?

* שיעור זה נלקח מתוך המוסף לחודש חשוון "קנא קינאתי" שנכתב ע"י חידוש - "יוזמות בחינוך ובתרבות יהודית בע"מ".

¹⁵ בעל פעור - הוא אחד הבעלים (=האלים) הכנעניים אותו עבדו על הר הנקרא פעור. שילוב מעשים מיניים בטקסים דתיים היה מקובל במזרח הקדום והוא מוכר ממקורות שונים. נראה שהביטוי "ויצמד ישראל לבעל פעור" מרמז לשילוב פעילות מינית בפולחן לבעל פעור.

1. נקריא פרק מסיפור המסגרת ונזמן התייחסויות.

2. נספר כי במוצאי שבת, 4 בנובמבר 1995, י"ב בחשוון תשנ"ו, הגיע יצחק רבין לכיכר מלכי ישראל בתל-אביב, כדי להשתתף בעצרת המונים בסיסמה "כן לשלום - לא לאלימות". מחנה תומכי תהליך השלום, שליווה בתקווה את ההתקדמות בשיחות, נחרד מעוצמת המתקפה של מתנגדי ההסכמים והחליט לתת ביטוי לתמיכה הציבורית הרחבה למהלכי הממשלה. העצרת שאורגנה ב-4 בנובמבר 1995 סחפה המונים אל כיכר מלכי ישראל בתל אביב. המפגינים הביעו את תמיכתם בהסכמים ובמנהיגותו של רבין. אף שרבין עצמו לא התלהב תחילה מרעיון עצרת התמיכה, הוא נעתר להזמנת המארגנים והסכים לשאת דברים מעל במת העצרת. נוכח ההמונים המריעים חש לרגע כי ציבור תומכיו גדול ורב. בתום עצרת חמה ואוהדת, שבה הפגינו המונים את אמונם בו ואת אהבתם אליו, נורה יצחק רבין בדרכו למכוניתו ונפצע אנושות בידי רוצח יהודי. יצחק רבין נפטר בבית החולים איכילוב בשעה 23:14, לאחר שכל מאמצי הרופאים להצילו לא הועילו.¹⁶

3. קנאות קיצונית אינה ייחודית למאה ה-20 היא מופיעה כבר במקרא. נבקש מהתלמידים והתלמידות למצוא את פרשת פנחס בספר במדבר (פרק כה, א - טו). נקרא יחדיו את הסיפור ונראה כי, סיפורו של פנחס ומעשהו מתחיל עוד בפרשת בלק (הפרשה הקודמת) למרות זאת ישנה פרשה על שמו. נבהיר כי סיפורו של פנחס נמשך רק בחלקן של שתי הפרשות. אין צורך להתייחס לכל הפרשה ואפשר לבחור חלקים המשמעותיים לנו מתוכה.

4. נספר כי בסיפור פנחס מתואר מצב דתי וחברתי קשה ביותר: בני ישראל נמשכים אל בנות מואב ואל אלוהיהן. בשל עבודת הבעל מביא אלוהים על העם מגיפה קשה. שיאה של עבודת הבעל מתואר במעשיהו של זמרי בן סלוא. זמרי היה אחד מנכבדי העם, ועובדה זו, בשילוב עם הצורה הבוטה והפומבית בה בחר לעבוד את הבעל, הם שהגדישו את הסאה. את קנאותו של פנחס יש לבחון לאור העובדות המיוחדות הללו:

• דמותו הציבורית של החוטא - נשיא בית אב לשמעוני.

• המגיפה הייתה קשה ובכל רגע נפגעו בה אנשים נוספים. פנחס רצה לעצור את הצרה הנוראה באופן מידי.

המורכבות שבהוראת הנושא נעוצה בעובדה שמצד אחד אנו ניצבים בפני התנהגות קשה של עשיית דין ללא משפט, אך, מן הצד השני, התנהגות זו זוכה לשבחים על ידי המספר המקראי (בשמו של האלוהים). חשוב להבהיר לתלמידים את חומרת המעשה בעיני המספר על מנת להבין לעומקה את הדילמה עמה אנו מתמודדים. אפשר לשאול מה פירוש הביטוי "לקחת את החוק לידיים"? נוכל לכוון לתשובה בה המשמעות היא לעבור על החוק מתוך כוונה טובה. האם ומתי ישנם מקרים בהם אדם פרטי לוקח את החוק לידייו?

5. נברר עם התלמידים והתלמידות מהי קנאות? נסביר כי קנאות מאופיינת באדיקות ובמסירות קיצונית לרעיון, לאמונה או לאדם מסוים. אדיקותו של הקנאי גורמת לכך שפעמים רבות הוא יעמיד את הערך שהוא מאמין בו מעל לכל הערכים האחרים, ויגרום לו ולחברה שהוא חי בה לוותר על ערכים אחרים לטובת ערך זה.

6. נזמין את התלמידים ללמוד את הטקסט המקראי בחברותות:

חברותא

"א וישב ישראל, בשטטים; ויחל העם, לזנות אל-בנות מואב. ב ותקראן לעם, לזבחי אלהיהן; ויאכל העם, וישתחוו לאלהיהן. ג ויצמד ישראל, לבעל פעור; ויחר-אף ה', בישראל. ד ויאמר ה' אל-משה, קח את-כל-ראשי העם, והוקע אותם לה', נגד השמש; וישב חרון-אף-ה', מישראל. ה ויאמר משה, אל-שפטי ישראל: הרגו איש אנשיו, הנצמדים לבעל פעור. ו והנה איש מבני ישראל בא, ויקרב אל-אחיו את-המדינית, לעיני משה, ולעיני כל-עדת בני-ישראל; והמה בכים, פתח אהל מועד. ז וירא, פינחס בן-אלעזר, בן-אהרן, הכהן; ויקם מתוך העדה, ויקח רמח בידו. ח ויבא אחר איש-ישראל אל-הקבה, וידקר את-שניהם--את איש ישראל, ואת-האשה אל-קבתה; ותעצר, המגפה, מעל, בני ישראל. ט ויהיו, המתים במגפה--ארבעה

¹⁶ מתוך אתר: מרכז רבין

וְעִשְׂרִים, אֶלֶף. י וַיְדַבֵּר ה', אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר. יא פִּינָחַס בֶּן-אֶלְעָזָר בֶּן-אֶהֲרֹן הַכֹּהֵן, הַשֵּׁיב אֶת-חַמְתִּי מֵעַל בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל, בְּקִנְאוֹ אֶת-קִנְאָתִי, בְּתוֹכְכֶם; וְלֹא-כְלִיתִי אֶת-בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל, בְּקִנְאָתִי. יב לָכֵן, אָמַר: הַנְּנִי גִתָּן לֹא אֶת-בְּרִיתִי, שְׁלוֹם. יג וְהִיטָה לֹא וּלְזָרְעוֹ אַחֲרָיו, בְּרִית כְּהֵנָת עוֹלָם--תַּחַת, אֲשֶׁר קָנָא לְאֵלֶיהֶוּ, וַיִּכְפֹּר, עַל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. יד וְשֵׁם אִישׁ יִשְׂרָאֵל הַמֶּכָּה, אֲשֶׁר הִכָּה אֶת-הַמְּדִינִית--זְמָרִי, בֶּן-סְלוּא: נָשִׂיא בֵּית-אָב, לְשִׁמְעוֹנִי. טו וְשֵׁם הָאִשָּׁה הַמֶּכָּה הַמְּדִינִית, כְּזָבִי בֵת-צוּר: רֵאשׁ אֲמוֹת בֵּית-אָב בְּמִדְיָן, הוּא. (במדבר, כה, א-טו)

שאלות לדין ומחשבה:

- א. מה היה חטאם של בני ישראל?
- ב. מדוע, לדעתכם, הגיב אלוהים בצורה כה חמורה על חטאם של בני ישראל?
- ג. על פי חוקי התורה עונשו של עובד עבודה זרה - מוות. אם כן פנחס הרג עבריין ולא "סתם אדם מהרחוב". מדוע לא לקח פנחס את האיש לבית הדין ודאג להענישו בצורה משפטית מסודרת? מה חושב על כך המספר המקראי?
- ד. האם נתקלתם פעם במעשה חמור במיוחד שחייב אתכם להגיב מיד?
- ה. נסו לתאר חברה שכולם מתנהגים לפי המודל של פנחס. איזו חברה היא תהיה?
7. נתכנס למליאה ונשמע את תשובות התלמידים והתלמידות. נשאל במליאה: האם אתם חושבים שגם בימינו יש מקרים שבהם צריך כל אדם "לעשות דין לעצמו" ולהעניש פושעים, או שיש לבצע פעולות מסוג זה רק בבית משפט?
8. נבקש מהתלמידים והתלמידות לאתר את קווי הדמיון בין סיפור פנחס לרצח רבין, (אדם שבשם הקנאות האידיאולוגיה הדתית לקח את החוק לידיו).
9. נוכל לבדוק עם התלמידים והתלמידות מהו הערך המוסף בהשוואה בין מעשה פנחס ורצח יצחק רבין? (נציע שבמהלך זה מתקיים חיבור בין התרבות היהודית והתרבות הישראלית).
10. נסכם ונאמר כי אנו חיים בחברה בה אנשים שונים ורבים מהם בעלי דעות שונות ומגוונות. בחברה דמוקרטית, אנו אחראים ומחויבים לשמור על הדמוקרטיה. כמתבגרים, חשוב לנו לחיות בחברה בה ישנם קולות ואנשים שונים ועם זאת ללמוד לכבד ולהקשיב לכולם.

צידה לדרך

מסורת וחינוך - כיצד הסיפור המקראי קשור לרצח רבין? מעשה פנחס נתפס בעולם המקראי כדגם לגבורה ומופת, התנהגותו של פנחס זוכה לשבחים מצד המספר המקראי מאחר ובעקבות מעשיו עוצר אלוהים את המגיפה, כיצד היינו מתייחסים למעשה פנחס - עשיית דין ללא משפט - בימינו? אילו שינויים ערכיים חלו בהתייחסות לקנאות קיצונית?

דונו בהצעה לפתוח את טקס הזיכרון ליצחק רבין בהדלקת נר נשמה לזכרו ועם סיום הטקס להדליק נר לדמוקרטיה שיבטיח שזו תמשיך להאיר את דרכנו לעוד שנים רבות.¹⁷

¹⁷ ההצעה לדין סביב הדלקת הנרות לקוחה מתוך טקס יום הזיכרון שיעצב הרב עודד מזור מחנך כתה ה' בבי"ס חטיבת היסוד ליאו באק בחיפה.

אחריות ומחויבות - "תרשו לי לומר, שאני גם מתרגש. אני רוצה להודות לכל אחת ואחד מכם, שהתייצב כאן כנגד האלימות ובעד השלום. הממשלה הזו, שיש לי זכות לעמוד בראשה, יחד עם חברי שמעון פרס, החליטה לתת הזדמנות לשלום, לשלום שיפתור את מרבית בעיות מדינת ישראל. הייתי איש צבא 72 שנים. נלחמתי כל עוד לא היה סיכוי לשלום. אני מאמין שיש סיכוי לשלום, סיכוי גדול וחייבים לנצל אותו למען אלה שעומדים פה, למען אלה שאינם עומדים פה, והם רבים בעם.

"תמיד האמנתי שמרבית העם רוצה בשלום, מוכן ליטול סיכון לשלום. ואתם כאן, בהתייצבותכם בעצרת הזו, מוכיחים עם רבים אחרים, שלא הגיעו לכאן, שהעם באמת רוצה בשלום ומתנגד לאלימות. אלימות היא כרסום יסוד הדמוקרטיה הישראלית. יש לגנות אותה, להוקיע אותה, לבודד אותה. זו לא דרכה של מדינת ישראל. יש דמוקרטיה, יכולות להיות מחלוקות, אך הכרעה תהיה בבחירות דמוקרטיות, כפי שהיו ב-29' ונתנו לנו את המנדט לעשות את מה שאנו עושים ולהמשיך בכך".

מתוך נאומו האחרון של יצחק רבין - בכיכר מלכי ישראל, תל אביב, י"א בחשוון תשנ"ו, 4 בנובמבר 1995.

מהם הערכים הנזכרים בנאומו האחרון של יצחק רבין? מהי האחריות והמחויבות לערכים אלה? אילו ערכים יהודיים עלינו לשמר כדי שרצח כזה לא יקרה שנית?

פרק מסיפור המסגרת

אני זוכרת את זה כמו היום, הייתי בת ארבע אולי בעצם אמש מצרתי מהגן והתיישבתי לאכול ארוחת צהריים עם אמא שלי. השולחן היה ערוך ומוכן לקראתי וריח הצלי שבושל זה עתה קידם את פני בתמימות של ילדה קטנה שאלתי את אמא שלי ממה עשוי הצלי? אמא שתקה, נדמה לי שפניה התאדמו קלות ואז ענתה לי באזי התנצלות שהצלי הוא בשר של פרה. בקושי בלעתי את הביס שהיה בפי. פרה? שאלתי את אמא, לוודא שהיא לא מתבדחת? פרה? עדין לא האמנתי שאמא שלי, העדינה, האכמה, הטובה שכל- כך אהבת איות תגיש בצלתי בשר של פרה.

ארוחת הצהריים הזאת לא נשכחה מליבי לעולם. קמתי בכעס מהשולחן, במשך יומיים לא דיברתי עם אמא שלי, אשתי אלבון וצער גדול על כל בעלי החיים המסכנים שבורח אכזר כל כך נגזר עליהם. יותר לא אכלתי בשר. אבא ואמא היו מנסים לשכנע אותי אמת לכמה זמן לנסות רק לטעום. אבל אני בשום פנים ואופן, דבקתי בסירובי. וכך הפכתי להיות קנאית לצמחונית, נושאת דגל הדאגה לשלום בע"א. ביתנו הפך להיות מקלט ממסה לכל איה עצובה או פצועה שנקלעה למקום והמריבות שלי עם הורי סבבו כולן סביב השאלה האם אפשר לאמא עוד איתו, גוצל או כלב בהתאם לבעל החיים שהיה צקוק לעצרה. כשאמא הייתה מבישה ארוחה בשרית, הייתי מעקמת את אפי ונושאת נאום מוצב לרבות על האכזריות שבאכילת בשר. לכל מי שמוכן היה להקשיב (וגם למי שלא) הייתי שבה ומסבירה שאסור לאכול איות!

עם סיומם של הלימודים מצרתי הביתה וראיתי בחייל שוועד ההורים של כיתה ו' התארען לקיים גיבוש כיתי. ביום שבת בצהריים הוצמנו כל הילדים והוריהם לבריקה בישוב למשחקי אברה ו"על האש". לא התביישתי וכתבתי תשובה מנומקת בניסיון להניע את הוועד מ"לעול" בעלי חיים, במקום הצעתי לקיים פיקניק צמחוני. התשובה לא אמרה לבוא. נעניתי שלמד הבשר יהיו פשטידות וסלטים ושאסור דאגה מליבי....

זהו, שאת זה לא יכולתי לעשות, לא הטריד אותי שאשאר רעבה, בחילא לא במיוחד אהבתי לאכול, ידעתי שאני מייבת למנוע את הצבא ההמוני הזה, ידעתי שלא אוכל להציל את בעלי החיים המסכנים מגורלם אבל לא יכולתי להרשות לעצמי שלא לפעול. הרי ועד ההורים רוצים לייצר פעילות מינוכית ואיך אפשר לאכול בשר כאלק מפעילות כזו. מאשבות קדחתניות לא עצבו את ראשי כל אותן שבוע, מה אפשר? איך אנחנו את הפעילות הרצונית של ועד ההורים?

יום לפני האירוע צלל במחוי רעיון, כתבתי חייל, מכתובת לא מוכרת, שמסובות מצערות האירוע מבוטל ופרטים נוספים ינתנו בהמשך. השתמשתי בכתב גדול ואדום ושלמתי לכל רשימת התפוצה.

למחרת לא התקיים הפיקניק למעט שתי משפחות כולם ראו את החייל.

ביום ראשון, הוצמנו אני והורי לשיאה עם רינה ועם המנהלת שתיהן הבהירו לי שהמעשה שעשיתי הניח אומר ביותר. שאסור לאדם לקחת את האוק לידיו, רינה טענה שאני פועלת מתוך קנאות קיצונית.

לא הבנתי את המושג והיא הבטיחה לי שגברר אותו יחד בכתה וכיור את השלכותיו המסוכנות. הורי נפפו בי וגם אני התביישתי והתארטתי על מעשי.